

צ'בזטי מזהר"ן

תנינא

דף מא:

עם

ביאור חברותא

ללימוד בעיון

תורה צג

אמר שהמתמיד בלימוד ספרו יהיה נעשה איש כשר באמת
ובעל מה גדול כי יש בה עמקות נוראה שאין בשום ספר
(ה"מ שמו שמה)

תורה אור
תורה צד
תהלים יב (ט) פְּבִיב רְשָׁעִים
יְתַהַלְּכִין כְּרֵם וְלֹת לִבְנֵי
אָדָם:
תורה צד
שמות כי תשא ל (יב) כי
תשא את ראש בני ישראל
לפקודיהם ונתנו איש כפר
נפשו ליקון בפקד אתם ולא
יהיה בהם נגף בפקד אתם:
תורה צד
שיר השירים ה (1) פתחתי
אני לדודי ודודי חטק עקר
נפשי יצאה בדברו בקשתיהו
ולא מצאתיהו קראתיו ולא
ענני:

מא:

ליקומי

צג צד צה צו צז צח

מוהר"ן תנינא

ואלה מוסיף על הראשונים. מה שלקמתי מתוך

שיחותיו הקדושים [א]:

צו עוד אמר לענין התבודדות שהי' דרכו ז"ל לזרו מאד בזה להיות רגיל מאד בהתבודדות לפרש שיחתו לפני השם יתברך בכל יום ויום. ואמר שאפילו כשאין יכולין לדבר כלל. אפי' כשמדברין רק דיבור אחד גם כן טוב מאוד^א. ואמר, שאפילו אם אינו יכול לדבר רק דיבור אחד, יהיה חזק בדעתו, וידבר אותו הדיבור כמה וכמה פעמים בלי שיעור וערך. ואפי' אם יבלה כמה וכמה ימים בדיבור זה לבד, גם זה טוב. ויהיה חזק ואמיץ וירבה לדבר אותו הדיבור פעמים אין מספר. עד שירחם עליו השם יתברך. ויפתח פיו ויוכל לפרש שיחתו :

ואמר שהדיבור יש לו כח גדול מאוד^ב. כי הלא יכולין ללחוש על קנה שריפה שלא תוכל לירות. והבן. ואז כשידבר מזה. דיבר הרבה מהתבודדות. והאריך מאד בשיחה נפלאה בכמה מיני לשונות. והיוק אותנו וזירו אותנו מאד מאד בזה להתחזק להרבות בהתבודדות ושיחה בינו לבין קונו. ואמר, שרצונו שיהיה לנו כל היום כולו התבודדות. ולבלות כל היום על זה. אך לאו כל אדם יכול לקיים זאת. על כן בהכרח לצוות להם שיהיה להם על כל פנים איזה שעה התבודדות. כי גם זה טוב מאד. אבל מי שלבו חזק בה'. ורוצה לקבל עליו עול עבודתו ית' כאמת, רצונו, שיהיה לו כל היום התבודדות. והזכיר אז מאמר חז"ל (ברכות כא) ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו :

צז עוד שמעתי בשמו. לענין מעלת השיחה בינו לבין קונו. שאמר. שעל תפילות ותחינות ובקשות הסדורות מכתב. כבר יודעין מהם כל המחבלים והמקטריגים. והם אורבים על הדרכים של אלו התפילות מחמת שיודעים מהם מכתב. כמו למשל על הדרך הכבושה הידוע ומפורסם לכל. שם אורבים רוצחים וגולנים תמיד מחמת שיודעים מדרך זה כבר. אבל כשהולכין בנתיב ודרך חדש שאינו נודע עדיין. שם אינם יודעים לארוב שם כלל. כמו כן לענין הנ"ל. כי השיחה שמדבר האדם עצמו בינו לבין קונו. הוא דרך חדש ותפילה חדשה שהאדם אומרה מלבו מחדש. על כן אין המקטריגים מצויים כל כך לארוב. ואעפ"כ הזהיר מאד גם על אמירת שאר תחינות ובקשות. כמבואר בדברינו כ"פ [ג]:

צה עוד אמר לענין התחזקות בהתבודדות ותחינות ובקשות. כי הדיבור יש לו כח גדול לעורר את האדם. אע"פ שנדמה להאדם שאין לו לב. אף על פי כן כשידבר הרבה דברי התעוררות ותחינות ובקשות וכיוצא. זהו בעצמו שמדבר. הוא כחי' התגלות התעוררות לבו ונפשו להשי"ת. ככחי' [ד] נפשי יצאה בדברו. שהדיבור בעצמו הוא התגלות הנפש והלב [ה]. ולפעמים על ידי שידבר הרבה אף על פי שיהיה בלא לב כלל,

צג שמעתי בשמו שאמר לענין המחלוקת שהיו הולקים עליו. כי ארו"ל (ברכות ו' ע"ב) **ברום זולות לבני אדם** [ז], אלו דברים העומדים ברומו של עולם, ובני אדם מוזלזלין בהם. ומאי ניהו תפילה. ע"כ מחמת שכל עסקו תפילה. כי בענין תפילה היה מרבה לדבר עם אנשיו. והזהירם מאודי' להרבות בתפלה והתבודדות ושיחה בינו לבין קונו כמבואר בספריו הקדושים [ח]. ויותר מזה הרבה לדבר עמנו והיוק אותנו בהתחזקות בלי שיעור. להרבות בתפילה והתבודדות ע"כ בני אדם מוזלזלין בו ומבוזין אותו והולקין עליו. כי כל עסקו הוא תפילה [י] שהם דברים העומדים ברומו של עולם ובני אדם מוזלזלין בהם והבן :

צד שמעתי מפיו הק' שהיה כתוב אצלו תורה על ענין ראש השנה שצריכין לנסוע לצדיקים על ר"ה. והיה מבואר שם מענין שלשה ראשים שמתקבצין בראש השנה. כשזוכין אז להיות אצל הצדיק. כי הצדיק הוא כחי' **ראש**, כי הוא **ראש בני ישראל** [י]. ו**ראש השנה** הוא ג"כ כחי' **ראש** כי הוא **ראש** השנה [יא]. וכל אחד בא עם מוחו ודעתו להצדיק ומקשר דעתו ומוחו שבראשו. שזהו ג"כ כחי' **ראש**. להצדיק שהוא **ראש** בני ישראל **בראש** השנה. נמצא שנתקבצו שלשה ראשים יחד. והיה לו בזה תורה שלימה. ולא זכיתי לקבלה :

צה לענין התבודדות ושיחה בינו לבין קונו ואמירת תהלי' ותחינות^א ובקשות. טוב מאוד^ב כשזוכין לאומרם^ג בלב שלם כאמת עד שזוכה^ד לככות לפני השי" כבן הבוכה לפני אביו. אבל אמר שכשהאדם אומר תחינות ובקשות וחושב בלבו ומצפה שיבכה. זאת המחשבה אינה טובה. והיא מבלבלת ג"כ את דעתו כי מחמת זה אינו יכול לומר הבקשות בלב שלם בשלימות. כי צריכין בשעת אמירת תחינות ובקשות להרחיק מעצמו כל מיני מחשבות היוין שבועולם. רק לכוון דעתו אל הדיבורים שהוא מדבר לפני השם יתברך. כאשר ידבר איש אל רעהו [ב]. ואז ממילא בקל יתעורר לבו עד שיבא לכביה גדולה באמת. אבל כשהושב ומצפה על זה שיבכה. אזי זה וזה אינו עולה בידו. כי האמירה בעצמה נתבלבלה על ידי זה כנ"ל. כי זה שחושב ומצפה שיבכה. הוא גם"כ כחי' מחשבה זרה שמבלבלת הכוונה. שאינו יכול לשמוע היטב מה שהוא מדבר עי"ו. כי העיקר לדבר הדיבור כאמת לפני השי"ת בלי שום מחשבות אחרות כלל כנ"ל. ואם יזכה לכביה כאמת מה טוב. ואם לאו לאו. ולא יבלבל אמירתו בשביל זה כנ"ל :

^א צ"ע במה זכו לג שיחות אלה להצטרף בתקפא לספר ליקומי מוהר"ן יותר מכל השיחות שנדפסו בספר שיחות הר"ן ובפרט קיא שיחות ראשונות שם שכבר קראם מוהר"ג ליקומי מוהר"ן כשהדפיסם בסוף ספורי מעשיות דפו"ר, ע"ש. מה שלא זכו אפילו תרות מכת"ר רבינו כיון שנמצאו אחרי הדפסת מהד' תקפא. ואולי כי ידוע שהתורות שבספר לקומי מוהר"ן בשני החלקים הוגהו ע"י רבינו. וצ"ע אולי שיחות אלה זכו להגהה ואע"פ שאינם בדפו"ר.

^ב תהלים יב ט'
^ג מתרצו- מאד
^ד מתרצו- בתפילה

^ה בליקומי מוהר"ן תורה נב נד קח בח"א וכה תנינא כי מתורה צג תנינא לא נדפס עדיין אלא בתקפא. ובשיחות הר"ן שיחה סח כי בדפו"ר בשנת תקעו נדפסו בסוף ספורי מעשיות רק עד שיחה קטו. ושאר שיחות היו עדין בכת"ל של חיי מוהר"ן, ועיין ליקומי עצות דפו"ר שנת תקעו כג אותיות בענין ההתבודדות.

^ו עיין שיש"ק ח"ו סימן תט כל עניני היא התפלה (ובטעות צויין שם לתורה קא תנינא) ועיין ח"מ רכ כל עניני הוא ראש השנה ועי"ש תקעט את העניין שלי אינו יודע שום אדם.

^ז * לשה"כ שמות ל' יב. [ועיין לעיל תורה קיא ובמדבר רבה יט כה ותקוני זוהר דף ג:]

^ח עיין תורה ה' תנינא את טו

^ט בתרלד- ותחינית

^י מתרצו- מאד

^א מתרצו- לאמרם

^ב גם בתרלד- שזוכה, ומתרלו- שיזכה

^ג עיין חיי מוהר"ן תלט שכך עיקר התפלה בפשיטות גמור כתינוק לפני אביו וכאיש אל רעהו. לעומת זה עיין תנא דבי אליהו רבה פ"ח שתוקיו המלך נתחייב מיתה על שדיבר אל הקב"ה כחבר, ע"ש, כי צריך לדבר באימה וביראה וברתת ובויע.

^ד גם בתרלד- גם, ומתרלו- ג"כ

^ה מתרלו- מאד

^ו מתרצו- מאד

^ז עיין ספר השתפכות הנפש

^ח * שיר השירים ה'

^ט עיין לעיל תורה לא קמא לשון מוהר"ג (להבין הענין עיין ערבי נחל ויקהל דרוש א' ועי"ש וישלח דרוש ב' בשם הבעש"ט עה"פ נפשי יצאה בדברו)

מאמר טעם שחולקים עליו כי כל עסקו תפילה

מספה"ק ליקוטי מוהר"ן

זמן ומקום אמירת התורה
לא ידוע

פתיחה

רבנו אומר טעם שחולקים עליו כי עיקר העסק שלו להרגיל את אנשיו להרבות בהתבודדות ובתפילה על כל דבר, ואותם בני אדם פגומים שמזלזלים בתפילה מזלזלים גם בו וחולקים עליו.

שיחות

רבי לוי יצחק בן רבי זכרון-לברכה היה מרחיב הדברים לענין מעלת דרך רבנו וההתקרבות אליו, שעקר מעלתו הוא בקביעות עצת התפילה וההתבודדות שברבוי קיומם גובר ומתעלה בו מדת האמת הרבה יותר מכל העצות הידועות, כי אין לנו לא מנהגים ולא הלכות ולא תורה ולא תפילה ולא דבר אחר מיוחד משאר החסידים ובני העולם מלבד מה שאמר "גאר מיין זאך איז תפילה" (ליקו"מ ח"ב, סימן ק"א וצ"ל גג) – "כל עניני הוא תפילה", שהוא בעקר עצת ההתבודדות, שבקיומו בעקשנות מדי יום בתוספות למועד תורה וקיום המצות פראוי יהיה נחלק בו אמת פנה שיאיר לו בכל דרכיו מדרגא לדרגא עד אין סוף ממש. ובאמת אמתית זו פנה מתייחד עקר ענינו של רבנו הקדוש: (- שיש"ק ח"ו, סעיף ת"ט).

אמרו אנשי שלומנו במה שאמר רבינו זכרון-לברכה (ליקוטי מוהר"ן ח"ב סימן צ"ג): "כל עניני הוא תפילה" – שבא להדגיש בזה מעלת התפילה שיתפלל האדם על כל דבר ודבר בכל המזדמן לו לטוב או לרע חס ושלום, ולא ימנע עצמו מלהתפלל על כל דבר ודבר, אף שהוא אדם קטן במעלה יהיה אשר יהיה. ועל עבודה זו הדגיש וייחד רבינו דרכו, שלא יפטור עצמו האדם על-ידי התפילות הקבועות שסידרו לנו רבותינו זכרונם-לברכה, כי כל סידורם את סידור התפילה לא תיקונוהו כי אם לצאת ידי חובת תפילה. אבל בשורש ענין התפילה שעומד ברומו של עולם כמו שאמרו רבותינו זכרונם-לברכה (ברכות ו), מהנכון שלא יעשה אדם שום פעולה לפני שביקש והתפלל עליו, ואחר עשותו הדבר יתפלל שוב ויודה וישבח אותו יתברך. וכך ינהג תמיד: (- שיש"ק ח"ו, סעיף רצ"ג).

אמר: שכל עסקו הוא תפילה (ליקוטי מוהר"ן ח"ב, סימן צ"ג). והוא האיר עינינו בחשכת אפלתינו ללמוד אותנו דרכים ישרים איך להתנהג בזה. ואמר לאנשיו "תנו לבבכם לי ואוליך אתכם על דרך חדש, שהוא הדרך הישן, שדרכו בו אבותינו מעולם": (- שיש"ק ח"א, סעיף תצ"ב).

ליקוטי הלכות

אין

קושיות

- מחמת שכל עסקו תפילה – היתכן שזו כל הסיבה שחולקים עליו עיני חיי מוהר"ן מסימן שצב כמה סיבות אחרות
- מה הכוונה שמדבר מתפילה יותר מאחרים? האם מה שאמר לקמן תורה צו תנינא שהיה רוצה שיהיה לנו כל היום התבודדות, והרי גם בברכות כא. אמר רבי יוחנן ולואי יתפלל אדם כל היום כולו, ועיי"ש רמב"ם ורשב"א שיכול להתפלל נדבה כל היום, ואם נוסח תפילה שתקנו חז"ל שיש חשש ברכות לבטלה וחשש בל תוסיף התירו כל שכן התבודדות שאין בה שום חשש.
- האם אמנם מה שהתירו דם אנ"ש היה בגלל ביטול תורה לצורך תפילה, והרי יש הרבה שמבטלים תורה מסיבות אחרות וגרועות מדוע עליהם לא חולקים
- צ"ע למי כוונת רבנו שחולק עליו האם העולם החולקים בכלליות, או הזקן דייקא או הסט"א, או ששניהם אחד כמבואר במעשה דזבוב וכביש. אבל צ"ע לא מובא שום מעשה שהזקן דיבר על רבינו דווקא בענין תפילה.
- כי כל עסקו הוא תפילה – צ"ע האם רבנו רצה שנעסוק רק בתפילה ותורה מה תהא עליה והרי לא ע"ה חסיד? ובפירוש אמר רבנו ששונא טיפשו² נראה כוונת רבנו למה שאמרו בברכות לב: חסידים היו מתפללים

כו חשן, ר' בסלו תשפ"ו ירושלים

² שיש"ק חדש ח"ג אות תתל – רבנו הקדוש אמר: "איך האב פיינט א נאר" – "אני שונא טיפשו": ובהערה שם אמר על זה רבי לוי יצחק וצ"ל – ובשיחות הר"ו סימן נ"א: "גם בתמימות אסור להיות שוטה". והנה רבינו ז"ל שיבח כידוע את חכם הדור רבי הירש לייב מאליק, ואמר עליו: "ער זאל זיין נאך אמאל אזוי פרום ווי ער איז – וואלט ער גישט געקומען צו זיין זאך, נאר ווייל ער איז קלוג" – "אפילו אם היה ירא וחרד בכפליים ממה שהוא – לא היה בא לעניינו, רק זכה להגיע לעניינו משום שהוא חכם" כמובא לעיל (חלק א סימן תקנח).

תשע שעות ביום ומקשה הגמ' ותורתן ומלאכתם היאך נעשית ותרצו כיון שחסידיים הם, תורתן משתמרת ומלאכתן מתברכת. ואולי כוונת רבנו להפוך ממנהג העולם שבמקום שעתים של ג' תפילות ביום והשאר ללימוד, יעשה להפך כל היום תפילה ושעות לתורה ומכח התפילה תהיה ברכה בלימוד התורה. ומה שאמר בתורה צו לואי שיתפלל כל היום, נראה שהכוונה שלבד מהרבה התבודדות גם כל מה שחייב לעשות יהיה מלווה בתפלה.

- ו. כי כל עסקו הוא תפילה – וכן בשיש"ק ח"ו סימן ת"ט אמר רבנו כל עניני היא התפלה. וצ"ע עיין ח"מ אות ר"כ כל עניני הוא ראש השנה ועי"ש אות תקע"ט את העניין שלי אינו יודע שום אדם
- ז. כי כל עסקו הוא תפילה – צ"ע מדוע הס"מ כל כך נלחם דווקא נגדו ולא יותר על מי שכל עסקו תורה, אלא אדרבה מתלבש במי שאומר שהעיקר היא רק תורה כדי להלחם בו. מוכח שעיקר המלחמה של הסט"א היא על הדביקות בו ית' ועיקר הדביקות ע"י תפילה כמבואר בתורה פד/ו¹ תפילה לשון התחברות.
- ח. ובני אדם מזלזלין בהם – צ"ע הרי הבעש"ט כבר חיזק את עניין התפילה מאד וההולכים בדרכיו לא מזלזלין בתפילה כל כך עד שחולקים על מי שכל עניינו תפילה. האם כל הכוונתו רק לליטאיים? והרי החולק העיקרי היה הזקן שהיה חסיד שהכיר את הבעש"ט בחייו.
- ט. צ"ע כיון שכל עסקו של רבנו תפילה מי נחשב גדול יותר מי שעמל להבין סוגיא או מי שמתפלל בכוונה ולב נשבר עד שזוכה להבין אותה? ידוע המעשה בהרה"ג רבי משולם איגרא/ו² שאמר להתפלל גם אני/ו יכול אבל בתורה צריך עמל ויגיעה. וראה שם בסיפור מסתמא לא זלול באותו רב אלא רק כוון לומר שלו אין מה ללמוד ממנו בעניין זה, שהרי נסע ממרחק לפגוש אותו. אבל המסר הזה שבדרך כלל לומדים מהמעשה הזה נראה שגם הוא בבחי' זלוול בתפילה, ובאמת גם המתייגע להבין סוגיא בלי סיעתא דשמיא לא יצליח להבין, אלא שצריך השתדלות. ומעניין לעניין באותו עניין, מה שגאונים מזלזלים בבעלי תפילה, כמו שנדמה במעשה הזה, הרי החכמה לאדם היא גורה שנגזר עליו בהריון, (נדה טז:) והבחירה בידו היכן להשתמש בה, אבל מה יעשה מי שלא נגזר עליו חכמה גדולה מאד ואינו גאון אלא רק חכם, והתייגע מאד בלימודו וזכה להיות רב העיר, אבל סוגיא סבוכה מאד היא למעלה מכוחו, וכדי שלא יהיה חילול ה' התפלל מעומק לבו בחי' תפלה לעני שזוכה לענות להבעלי הדין תשובה נכונה והקב"ה שמע תפילתו, הרי זו מדרגה נפלאה ביותר. ומדוע כל כך פשוט שיגיעה עצומה של גאון עצום בדורו היא יותר במעלה מתפילה אמיתית של רב העיר. ועוד ח"ו אין הכוונה לזלול בגאונים יראים שגם מתפללים בכח, אבל רק להוציא מלב המזלזלים במי שאינו גאון, יש לעיין בזה הרי בבחי' מסויימת לגאון יש נסיון גדול לחשוב שיכול להסדר בלי הקב"ה, לעומת ת"ח פשוט שכל סוגיא קשה לו ומתפלל על כל סוגיא הרבה עד שזוכה להבינה, האם הוא לא יותר מחובר להקב"ה מאותו גאון שקצת דומה לנחש שאמר לו הקב"ה קח מזונך בכל מקום ולא תצטרך לי.

תורה צג

שמעתי בשמו שאמר לענין המחלוקת שהיו הסטרא אחרא חולקים עליו/ו¹. כי ארז"ל בגמרא (ברכות ו' ע"ב) וי על הפסוק כרום זולות לבני אדם [ו] אלו דברים העומדים ברומו

ומזה אנו רואים שאף על פי שעיקר עניינו של רבינו הוא תפילה. אף על פי כן אמר דיבור כזה, ששונא טיפש כנ"ל, היינו כי צריכין להיות גם חכם וערום ביראה כנגד זה היצר הרע אשר מגיע להסית ולהכשיל את האדם עם כל מיני חכמות וערמוניות. ובכדי לינצל ממנו ומתחבולותיו צריכים גם להיות חכם וערום ביראה. (רל"ו).

² **ברכות דף לב:** – תנו רבנן חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין שעה אחת וחזרין ושוהין שעה אחת וכי מאחר ששוהין תשע שעות ביום בתפלה תורתן היאך משתמרת ומלאכתן היאך נעשית אלא מתוך שחסידיים הם תורתם משתמרת ומלאכתן מתברכת:

¹ **תורה פד – דע,** שעקר התחברות ודביקות להשם יתברך הוא על ידי התפלה. פי התפלה הוא שער, שדרך שם נכנסין להשם יתברך, ומשם אשתמדעין לה. פי תפלה היא מלכות, כמו שכתוב (תהלים ק"ט) "ואני תפלה"; ותפלה לשון התחברות, כמו שכתוב (בראשית ל): "נפתלי אלקים נפתלתי", תרגומו: 'לשון התחברות':

רש"י על בראשית פרק ל פסוק ח – נפתולי אלהים – מנחם בן סרוק פירשו במחברת צמיד פתיל חבורים מאת המקום נתחברתי עם אחותי לזכות לבנים. ואני מפרשו לשון עקש ופתלתול נתעקשתי והפצתי פצירות ונפתולים הרבה למקום להיות שוה לאחותי:

² **ראה ספר תורת אם שופטים עמ' מב – מסופר על רבי משולם איגרא (תקיג-תקסב) זיע"א ששמע פעם על רב של עיררה שענה בזמן קצר על סוגיה סבוכה. הגאון התפעל מכך ונפגש עם אותו רב כדי לעמוד על טיבו. סיפר הרב שכשהביאו בפניו את הסוגיה לא ידע מה לפסוק, ומה עשה, נכנס לחדרו והרבה בתפילה ובכיה לדי' שיאיר עיניו ונענה, שעה אחר כך יצא עם תשובה ערוכה בידו. אמר הגיר משולם איגרא זיע"א באכזבה: "באתי לכאן כי חשבתי שאוכל ללמוד ממך, להתפלל ולזכות ל"ס"ד גם אני יכול, אבל כדי לדעת תורה יש לעמוד". (הובא גם בעלון לשבת תודעה גליון 14 תשנא שם כתב שרבי אהרן קוטלר היה נוהג לספר הסיפור הזה לתלמידיו)**

¹ **היה גאון, רבם של הקצות והנתיבות. ומסופר עליו שבתפילה היה מתאמץ מאד ורץ אנה ואנה כדי להסיר מחשבות זרות של תורה שהיו באות בתפילתו.**

² **ראה ביאור נעיונות נצח** (להרב חיים מנחם קרמר) – כשעבר רבנו ממעודועידיוקע לזלואטיפאליע באלול תק"ס, (חי"מ קיד), קמה נגדו התנגדות רבתי מצד הסבא משפאלי, רבי אריה לייב משפאלי (תפ"ה-תקע"ב). המחלוקת הזו, שנמשכה עד סוף ימיו של רבנו, גרמה מחלוקת נוראה בין קהילות החסידיים באותו חבל ארץ. חלק מגדולי החסידות של הדור, כולל רבי לוי יצחק מברדיטשב (ת"ק-תק"ע), תמכו ברבנו, אך היו גם כאלה שצידדו בסבא משפאלי והצטרפו להתנגדות לרבנו (ראה חידוש כמוני עמ' 51-52). אף-על-פי שהמחלוקת שככה עם

של עולם, ובני אדם מזלזלין בהם. עכ"ל הגמ'. ופירש רש"י ומאי ניהו תפילה/א¹ שהיא ברומו של עולם כי היא עולה למעלה. וראה תחילת הפסוק "סביב רשעים יתהלכון", רמו שהרשעים הסובבים את הקדושה חולקים על הצדיק כיון שעוסק בכרום וזלות לבני אדם.

ע"כ-על כן מחמת שכל עסקו תפילה. כי בענין תפילה היה מרבה לדבר עם אנשיו. והזהירם מאודי להרבות יבתפלה והתבודדות ושיחה בינו לבין קונו כמבואר בספריו הקדושים ליקוטי מוהר"ן/י"ו ושיחות הר"ן/י"ו וספר המדות/י"ו [י"ז]. ויותר מזה הרבה לדבר עמנו

פטירתו של רבנו, היא שבה וניצתה כמה שנים לאחר מכן בעקבות הצלחת ר' נתן להפיץ את תורת רבנו ולפרסם את חסידות ברסלב. חלק גדול מאותה התנגדות מאוחרת היה מבוסס על המחלוקת המקורית כלפי רבנו. ובאן כותב מוהרנ"ת ששמע בשם רבנו הסיבה שחלקו עליו כל כך כי עיקר עסקו עם אנשיו הוא התפילה.

¹ **ברכות דף ו: -** אמר ליה ההוא מרבנן לרב ביבי בר אבאי ואמרי לה רב ביבי לרב נחמן בר יצחק מאי כרום זלות לבני אדם אמר ליה אלו דברים שעומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלין בהן.

רש"י - כרום זלות - סיפיה דקרא דלעיל: **דברים שעומדים ברומו של עולם -** כגון תפלה, שעולה למעלה:

² תהלים יב ט'

³ **תהלים פרק יב (ט) סביב רשעים יתהלכון כרום זלות לבני אדם:**

⁴ **ראה תורה א תנינא** אות וחו ועל ידי השפעת הנבואה אף על פי שאין מי שיתנבא, רק שיש בחינת השפעת הנבואה בעולם, על ידי זה נגאלת ונפדיית התפלה, כי התפלה היא גבוהה מאד, ובני אדם מזלזלין בה. וכשעומדים להתפלל, חפצים לפטר התפלה מעליהם, כמאמר רבותינו, זכרונם לברכה (ברכות ו:): "כרום זלות לבני אדם" אלו דברים העומדין ברומו של עולם, ובני אדם מזלזלין בהם וכו' ועל ידי הנבואה נגאלת התפלה מן הגלות, בחינת (בראשית כ): "כי נביא הוא ויתפלל בעדך". שעל ידי נבואה התפלה בשלמות, כי התפלה היא בחינת (ישעיה נ"ז): "בורא ניב שפתים", בחינת נבואה:

⁵ מתוצרו מאד

⁶ מתוצרו בתפילה

⁷ **תורה כה תנינא -** ההתבודדות היא מעלה עליונה וגדולה מן הכל. דהינו לקבץ לו על כל פנים שעה או יותר להתבודד לבדו באיזה חדר או בשדה, ולפרש שיתו בינו לבין קונו בטענות ואמתלאות בדברי חן ורצוי ופיסו, לבקש ולהתחנן מלפניו יתברך, שיקרבו אליו לעבודתו באמת. ותפלה ושיחה זו יהיה בלשון שמדברים בו, דהינו בלשון אשכנז (במדינתנו). כי בלשון הקדש קשה לו לפרש כל שיחתו, וגם אין הלב נמשך אחרי הדבורים, מחמת שאינו מרגל כל כך בהלשון, כי אין דרכו לדבר בלשון הקדש. אבל בלשון אשכנז שמספרים ומדברים בו, קל וקרוב יותר לשבר לבו, כי הלב נמשך וקרוב יותר אל לשון אשכנז, מחמת שהוא מרגל בו. ובלשון אשכנז יכול לפרש כל שיחתו. ואת כל אשר עם לבו ישיח ויספר לפניו יתברך, הן חרטה ותשובה על העבר, והן בקשת תחנונים לזכות להתקרב אליו יתברך מהיום ולהלאה באמת, וכיוצא בזה כל חד לפום דרגה. ויזהר מאד להרגיל עצמו להתמיד בזה מדי יום ביום שעה מיוחדת כנ"ל, ושאר היום יהיה בשמחה כנ"ל: **והנהגה זו** היא גדולה במעלה מאד מאד, והוא דרך ועצה טובה מאד להתקרב אליו יתברך, כי זאת היא עצה כללית, שכולל הכל. כי על כל מה שחסר לו בעבודת השם, או אם הוא רחוק לגמרי מכל וכל מעבודתו יתברך על הכל יפרש שיחתו ויבקש מאתו יתברך כנ"ל. ואפלו אם לפעמים נסתמין דבריו, ואינו יכול לפתח פיו לדבר לפניו יתברך כלל, אף על פי כן זה בעצמו טוב מאד. דהינו ההכנה שהוא מוכן ועומד לפניו יתברך, וחפץ ומשתוקק לדבר, אף שאינו יכול זה בעצמו גם כן טוב מאד, וגם יוכל לעשות לו שיחה ותפלה מזה בעצמו. ועל זה בעצמו יצחק ויתחנן לפניו יתברך, שנתרחק כל כך, עד שאינו יכול אפלו לדבר. ויבקש מאתו יתברך רחמים ותחנונים, שיחמל עליו ויפתח פיו, שיוכל לפרש שיחתו לפניו: **ודע, שפמה וכמה צדיקים גדולים מפרסמים ספרו, שלא באו למדרגתם, רק על ידי הנהגה זו.** והמשפיל יבין מעצמו גדל מעלת הנהגה זו, העולה למעלה למעלה, והוא דבר השווה לכל נפש מקטן ועד גדול, כי כלם יכולים לנהג הנהגה זו, ועל ידי זה יבואו למעלה גדולה. אשרי שיאחו בזה: **גם טוב לעשות מהתורה תפלה.** דהינו בשלומד או שומע איזה מאמר תורה מצדיק האמת, אזי יעשה מזה תפלה, דהינו לבקש ולהתחנן לפניו יתברך על כל מה שנאמר שם באותו המאמר, מתי יזכה גם הוא לבוא לכל זה, וכמה הוא רחוק מזה. ויבקש מאתו יתברך, שיוכחו לבוא לכל הנאמר שם באותו המאמר: **והמשפיל והחפץ באמת, יוליכו ה' בדרך אמת ויבין בעצמו דבר מתוך דבר, איך להתנהג בזה, באופן שיהיו דבריו דברי חן וטענות נכונות, לרצותו יתברך שיקרבהו לעבודתו באמת. וענין השיחה זו עולה למקום גבוה מאד, ובפרט בשעושה מתורה תפלה, מזה נעשה שעשועים גדולים מאד למעלה:**

תורה נב - ואי אפשר לבוא לידי בטול, כי אם על ידי התבודדות. כי על ידי שמתבודד ומפרש שיחתו בינו לבין קונו, על ידי זה הוא זוכה לבטל כל התאוות והמדות רעות, עד שזוכה לבטל כל גשמייתו, ולהכלל בשרשו: **אך עקר ההתבודדות הוא בליטה, בעת שהעולם פוגי משרדת העולם הזה.** כי ביום, על ידי שרודפין העולם אחר העולם הזה, הוא מבטל ומבלבל את האדם מלהתדבק ולהכלל בהשם יתברך. ואפלו אם הוא בעצמו אינו טרוד, אף על פי כן מאחר שהעולם טרודים אז, ורודפים אז אחר הכלי העולם הזה, על ידי זה קשה אז לבוא לידי בטול: **וגם צריכין שיהיה ההתבודדות במקום מיוחד, דהינו חוץ מהעיר בדרך יחידי, במקום שאין הולכים שם בני אדם.** כי במקום שהולכים שם בני אדם ביום, הרודפים אחר העולם הזה, אף על פי שבעת אינם הולכים שם, הוא מבבל גם כן ההתבודדות, ואינו יכול להתבטל ולהכלל בו יתברך. על כן צריך שילך לבדו בליטה, בדרך יחידי, במקום שאין שם אדם. ושם ילך ויתבודד, ויפנה לבו ודעתו מכל עסקי עולם הזה, ויבטל הכל, עד שיזכה לבחינת בטול באמת. הינו שבתחלה ירבה בתפלות ושיחות בהתבודדות בליטה בדרך יחידי כנ"ל, עד שיזכה לבטל זה הדבר, דהינו לבטל מדה ותאונה זאת. ואחר כך ירבה עוד בהתבודדות הנ"ל, עד שיבטל מדה ותאונה אחרת. וכן ינהג זמן רב בהתבודדות, בזמן הנ"ל, ובמקום הנ"ל עד שיבטל הכל. ואחר כך עדין נשאר ממנו איזה דבר וכו', ואחר כך מבטלין גם זה, עד שלא נשאר ממנו כלום:

תורה נד אות ו' - וזה בחינת: (תהלים ע"ז): "אזכרה נגיתי בלילה עם לבבי אשיחה ויחפש רוחי". בלילה, שאז הוא פקדונות הרוחות, בחינת: "בדרך אפקיד רוחי" הנ"ל, אזי הזמן לקבץ הרוח טובה מתוך הרוח רעה. הינו שאז עקר הזמן של ההתבודדות, להתבודד בינו לבין קונו, ולפרש שיחתו לפני השם יתברך, לשוח עם לבבו, ולחפש הרוח טובה, דהינו הנקודות טובות שיש בו עדין, לבררם מתוך הרוח רעה.

כמבואר מתורה צה עד סוף הליקוטי מוהר"ן וחיזוק אותנו בהתחזקות בלי שיעור. להרבות בתפילה והתבודדות עד שבתורה צו אמר שהיה רוצה שיהיה לנו התבודדות כל היום כולו. דהיינו להרבות בהתבודדות יותר משעה כל אחד לפי כוחו וגם שאר היום כל מה שעושה יהיה מלווה בתפילה והתבודדות וכמו שאמר בשיחה/י"ו וגם על מסמר שתוקע בקיר/ט"ו או כפתור שתופר צריך תפילה, שיצליח ושיתקיים, ולא ידקור את ידו ולא ידפוק על ידו, וכיו"ב/כ"ו בכל רגע שיזכה להמלט מכל פגע. וכדברי מוהר"ן/ת"כ"א היכן שאני וראה חסרון הסיבה האמיתי היא חסרון בתפילה על אותו דבר.

ע"כ הסטרא אחרא מתלבשת בבני אדם (פגומים בברית/כ"ב) שמזלזלין בו ומבזין אותו וחולקין עליו. כי כל עסקו הוא תפילה [כ"ג] שהם דברים העומדים ברומו של עולם דהיינו שע"י תפילה

שָׁהוּ בְּחִינַת נִגּוּן הַי"ל, שֶׁעַל יְדֵי זֶה נִשְׁמַר הַזְּכוּן פְּנ"ל. דְּהֵינּוּ שֶׁעַל יְדֵי זֶה זוֹכֵה לְזֶכֶר תְּכֵלִיתוֹ הָאֲהָרֹן לְעוֹלָם הַבָּא, וְלִחְשֵׁב תְּמִיד עַל סוּפוֹ וְלֵאדָבְקָא מִחֻשְׁבֵּתָהּ בְּעֶלְמָא דְתַמִּיד. שֶׁכֵּל זֶה הוּא בְּחִינַת זְכוּן פְּנ"ל:

^{טו} **שיחות מוהר"ן** – אות סח – הוזהיר מאד כמה פעמים על ענין השיחה בינו לבין קונו שכל אדם ידבר וישיח בינו לבין קונו ויישב עצמו היטב מה הוא עושה בעולם הזה. וירחם על עצמו ויפרש כפיו בתחנונים ופיוסים לבקש ולהתחנן מלפניו יתברך שיזכהו ברחמיו המרובים להתקרב לעבודתו יתברך. וישתדל להמציא לו טענות ובקשות על זה. וענין שיחה זו יהיה בלשון אשכנז שמדברים בו וכבר מבאר זאת בספרים הנדפסים (קכו). אבל יותר מזה הרבה לדבר עמנו הרבה מאד בענין זה כי מי שירגיל עצמו לנהג הנהגה זו בכל יום על כל פנים שעה אחת בודאי יזכה להתקרב אליו יתברך באמת. ואף אם לפעמים הוא רואה שמקים הנהגה זו ימים ושנים ואף על פי כן עדין לא זכה להתקרבות כראוי אף על פי כן יחזק עצמו יותר ויותר כי סוף כל סוף יועיל לו בודאי (קכו). ואמר שדוד המלך עליו השלום יסד מזה ספר תהלים (קכח). ואמר שעקר התבודדות של דוד המלך היה על מטתו, בעת ששכב על מטתו וכסה עצמו בסדין אז היה מדבר ומשיח כל לבו לפני השם יתברך כמו שכתוב (תהלים ו ז): "אשחה בכל לילה מטתי בדמעתי" וכו' (וראה לקמן את רעה שגם רבנו נהג כן). אשרי מי שירגיל עצמו לקים הנהגה זו העולה על הכל: עכ"ל.

^{טז} **ספר המידות** – ערך תפלה אות לו. על כל הדברים, הן על דבר גדול הן על דבר קטן, תתפלל:

^י בליקוטי מוהר"ן תורה נב נד קח כ"א וכה תנינא כי מתורה צג תנינא לא נדפס עדיין אלא בתקפא. ובשיחות הר"ן שיחה סח כי בדפ"ר בשנת תקע"ו נדפסו בסוף ספורי מעשיות רק עד שיחה קטו. ושאר שיחות היו עדין בכת"י של חיי מוהר"ן, ועיין ליקוטי עצות דפ"ר שנת תקע"ו כגן אותיות בענין התבודדות.

^{י"א} **שיחות מוהר"ן** – אות רלג – שמעתי מאיש אחד מאנשיו, שפעם אחת דבר רבנו וזכרנו לברכה עמו מענין בגדים. ואמר לו שעל כל דבר צריכין להתפלל. הינו אם בגדו קרוע וצריך לבגד יתפלל להשם יתברך שיתן לו בגד ללבש, וכן בכל כיוצא בזה דבר גדול ודבר קטן. על הכל ירגיל עצמו להתפלל תמיד להשם יתברך על כל מה שיחסר לו אף על פי שהעקר להתפלל על העקר, דהיינו על עבודת השם יתברך לזכות להתקרב אליו יתברך, אף על פי כן גם על זה צריכין להתפלל: ואמרו: שמי שאינו מתנהג כך. אף על פי שהשם יתברך נותן לו בגדים ופרנסה והצטרבות חיותו, אבל כל חיותו הוא כמו בהמה שגם כן השם יתברך נותן לה לחמה וכו' כן הוא חיותו שנותן לו השם יתברך. כי מאחר שאינו ממשיך כל חיותו על ידי תפלה מהשם יתברך על כן כל חיותו הוא כמו חיות בהמה ממש. כי האדם צריך להמשיך כל חיותו והצטרבותו מהשם יתברך על ידי תפלה ותחנונים דוקא: **וכן שמעתי אנכי גם כן מפיו הקדוש על דבר קטן ופחות מאד שהיה קצת מוכרח לי.** ואמר: תתפלל על זה להשם יתברך. ועמדתי משתומם. כי היה לי לדבר פלא בעיני להתפלל להשם יתברך על דבר פחות כזה. וגם כי לא היה מוכרח ביותר. ענה ואמר (בלשון תמה): אין זה כבודך שתתפלל להשם יתברך על דבר קטן כזה! ואחר כך ספר מעשה קטנה מענין בטחון אפלו על דברים קטנים מאיש אחד ממזיבוי. והכלל שעל כל הדברים שבעולם צריכין להתפלל להשם יתברך וכן מבאר באלף בית עין שם (ספר המדות תפלה לו):

^{י"ב} **שיש"ק חדש** ח"ג אות קג – פעם דפק רבי נחמן טולטשינער איזה מסמה בכתל וקבל על ידי זה מכה באצבעו; וכשָׁרָאָה זאת מוהר"ן אָמַר לו: "פֶּאֶרְוֹאָס הָאֶסְטוּ נִישְׁט גְּעֵבֶטֶן אויף דעם פֶּאָרן קלאָפן דאָס טשוואַק, זאל זיך נישט קלאָפן די פינגער?" – "מדוע לא התפללת על כך להשם יתברך לפני שדפקת את המסמר, שלא תקבל מכה באצבעותיך?"

עוד ראה שם הערה כג – ראה בשיחות הר"ן סימן רל"ג: "שעל כל דבר צריכין להתפלל וכו', דבר גדול ודבר קטן וכו', וכן מבואר באל"ף בי"ת (ספר המדות 'תפילה' ח"ב אות לו), עיין שם", וראה ב'כוכבי אור' חלק 'אנשי מוהר"ן (השלישי) אות כ"ב: "ואמר (מוהר"ן) שאינו יכול לעשות שום דבר בלתי שיפרש מקודם שיחתו לפני השם יתברך", וראה עוד פירוש רבינו יונה על משלי פרק ג' פסוק ו'.

^{י"ג} **שיש"ק חדש** ח"ג אות צח – מוהר"ן אָמַר על דְּבַרֵי הַשְּׁלִי"ה הַקְּדוֹשׁ בְּשִׁירוֹ (מסכת יומא אות קג) "אין רגע בלא פגע", שְׁפָשֵׁם שְׂאִין רָגַע בְּלֹא פָּגַע, כֵּן צָרִיךְ לְקַיֵּם 'אין רגע בלא פגע' – דְּהֵינּוּ תְּפִלָּה וּבְקִשָּׁה, 'נִישְׁט אַ קיין רָגַע אָן תְּפִלָּה'; כִּי תִבֵּת 'פָּגַע' יֵשׁ לָהּ שְׁנֵי פְּרוּשִׁים: לְשׁוֹן 'פָּגַע רַע' וְלְשׁוֹן 'בְּקִשָּׁה', וּשְׁנֵיהֶם אֶחָד, כִּי בְּשִׁמְקֵימִים 'אין רגע בלי פגע ובקשה', נְצוּלִין עַל יְדֵי זֶה מִכָּל 'פָּגַע רַע', חוֹכֵינן לְכָל טוֹב:

שם צט – אָמַר מוהר"ן: מַה שְּׁעוֹר לוֹ ה' יתְּבַרַךְ בְּלֹא פָּגַע וְקָנָתוֹ, הוּא מַחְמַת שְׁלֵקַח עֲצָמוֹ מֵאֵד הַתְּבוּדוּת וּלְפָרֵשׁ שִׁחְתּוֹ בֵּינוֹ לְבֵינוֹ קוֹנוֹ; וְאָמַר שְׂאִינוּ יְכוּלִים לַעֲשׂוֹת שׁוּם דְּבַר בְּלִתי שְׁיִפְרֵשׁ שִׁחְתּוֹ מִקִּדְּמֵי לִפְנֵי הַשֵּׁם יתְּבַרַךְ: "וכוכבי אור, אנשי מוהר"ן (א) אות כ"ב

^{י"ד} **שיש"ק חדש** ח"ג אות קב – מוהר"ן אָמַר בְּזֶה הַלְּשׁוֹן: "וּוֹאוּ אִיךָ זְעַה עֲרָגָעֵץ אֶ קְלָקוּל, אָדְעֵר עַר הָאֵט גְּאָרְנִישְׁט גְּעָהאָט קיין הַתְּבוּדוּת, טָאמֵר הָאֵט עַר גְּעָהאָט – הָאֵט עַר גְּעָהאָט וּוִינְצִיג" – "הֵיכֵן שְׂאֵנִי רוֹזָה אִיזֶה קְלָקוּל וְעוֹלָה, אוֹ שְׁלֹא הִיָּה לוֹ כָּלֵל הַתְּבוּדוּת, וְאֵם הִיָּה לוֹ – הִרִי שְׁהִיָּה לוֹ מַעֲט";

וראה שם הערה כב דברי רבי לוי יצחק בנדר זצ"ל – כב. "וצריך האדם לידע בנפשו: מדוע יש לי רצון שאינו טוב חס ושלום? מדוע אני מתקוטט עם הזולת? מדוע אני מדבר רע על הזולת? האדם הרי יודע את נגעי נפשו ומכאוביו; כל זה הוא רק כי לא התפללתי על זה להשם יתברך!" – "א מענטש דארף ביי זיך וויסן: פאר וואס האב איך דעם רצון? פאר וואס קריג איך זיך מיט יענעם? פאר וואס רעד איך אויף יענעם? א מענטש ווייסט דאך וואס פארא רצונות ער האט; ווייל איך פֿעט נישט אויף דער זאך!" וכשיילך בדרך זה אזי יתלה כל החסרונות והעוולות שרואה בנפשו רק בחוסר תפילתו לה' על זה, ולא יחפש לתלות שום חסרון ועוולה בחבירו. ויש לנו דרך לימוד מזה על כל חסרון שיש לאדם בעבודת ה', שזה רק מחמת שלא התפלל מספיק על זה, ואם יתחזק וירבה בתפילה, ואפילו אם תארך ישועתו מלבוא לא ירפה מלהרבות בתפילה – מובטח לו שבודאי יושיעו השם יתברך. וראה עוד לקמן סימן ע"ר והערה יא שם. (רל"י);

^{י"ה} **לקוטי הלכות** יין נסך הלכה ד אות יג – על פן צריך כל אחד לזהר בנפשו מאד – לבלי להיות חכם בעיניו לנטות אחרי חכמות של הקבל המצויים בעולם, בפרט בדורות הללו שמתלוצצים מכמה דברים שבקדושה, ובפרט מתפלה בכונה, כמו שאמרו רבותינו ז"ל (ברכות ו),

אפשר לעלות לבחי' רומו של עולם דהיינו לקודם הבריאה ובני אדם מזלזלין בהם דהיינו שלא מתאמצים מספיק להתפלל כראוי, כי לא מאמינים שתפלתן עולה ופועלת כל כך גבוה/כ"א, ועוד שרוב העולם יותר חשוב להם מה שאפשר להראות לעולם, כגון חכמתם בתורה, אבל החיבור להקב"ה והאמונה התמימה שזוכים ע"י תפילה על כל דבר, אין ממנה כבוד, לכן מזלזלין בה, **והבן** שזה דייקא כל כוונת רבנו שנוכה לחיבור עם הקב"ה הדק היטב היטב הדק, ועיקר החיבור ע"י תפילה/כ"ב, ועיקר חיזוק האמונה היא ע"י רוב דבורים אליו ית"כ, ואדרבה שנברח מכבוד, ושיהיה לנו כח לסבול בזיונות:

עד כאן ביאור חברותא לתורה צג תנינא

*

על פסוק (תהלים יב, ט): "כִּרְם זֶלַת לְבַנֵי אָדָם", אלו דברים העומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלין בהם, ומאי ניהוי תפלה. וכל כח של אלו הליצנים והמזלזלים בכשרי הדור המיגעים עצמם להתפלל בכונה – הוא על ידי טעותים הנ"ל, על ידי שמעפכים דברי אלקים חיים, עד שהתורה נעשית להם סם מות בבחינת: 'לא זכה וכו', עד שאומרים כזבים ושקרים וכל מיני ליצנות על הכשרים באמת הנ"ל, וכאלו הם עוברים על דברי תורה, חס ושלום, עד שאומרים שעל פי התורה מגיע להדפם ולרדפם בכל מיני רדיפות בפרנסתם ובנפשם – להתיר דמם ממש, רחמנא לעלמ, וכל זה על ידי טעותים הנ"ל, שבאים על ידי פגם הברית, שעל ידי זה נפגם הפלי המזוין, עד אשר מהפך אור התורה מהפך אל הפך וכנ"ל.

²² עיין טיש"ק ח"ו סימן עט כל עניני היא התפלה (ובטעות צוין שם לתורה קא תנינא) ועיין חו"מ רכ כל עניני הוא ראש השנה ועי"ש תקעט את העניין שלי אינו יודע שום אדם.

כד ראה דגל מחנה אפרים הפטרת כי תצא – . כי אמר א"ז זללה"ה כי כל התפלות עושים פעולה בעולמות העליונים ולפעמים בקצה הארץ וסמך על פסוק (תהלים י"ב, ט) כרום זלות לבני אדם אלו דברים שעומדים ברומו של עולם (ברכות ו'): שנעשה מזה דברים נוראים ברומו של עולמות ובני אדם סוברים שלא נתקבלו תפלתן לכן מזלזלין בהם, וזה רני עקרה לא ילדה כנ"ל כי רבים בני שוממה פירוש התפלות אשר אתה סובר שהם שוממים עושים פעולות גדולות יותר מראייתך הגשמית:

כ"ה תורה פד – דע, שעקר התחברות ודבקות להשם יתברך הוא על ידי התפלה. כי התפלה היא שער, שדרך שם נכנסין להשם יתברך, ומשם אשתמודעין לה. כי תפלה היא מלכות, כמו שכתוב (תהלים ק"ט) "נאני תפלה": ותפלה לשון התחברות, כמו שכתוב (בראשית ל): "נפתולי אלקים נפתלתי", תרגומו: 'לשון התחברות':

רש"י על בראשית פרק ל פסוק ח – נפתולי אלהים – מנחם בן סרוק פירשו במחברת צמיד פתיל חבורים מאת המקום נתחברתי עם אחותי לזכות לבנים. ואני מפרשו לשון עקש ופתלתול נתעקשתי והפצתי פצירות ונפתולים הרבה למקום להיות שוה לאחותי:

כ"ו כמבואר בתורה מד תנינא – האמונה תולה בפה של אדם, בבחינת: "אודיע אמונתך בפי" (תהלים פ"ט). הינו על ידי שמדברין האמונה בפה, זהו בעצמו אמונה, וגם על ידי זה באים לאמונה.

